

Dit huzarenstukje was een van de laatste projecten uit zijn vroege fotografieperiode. Inmiddels was Jacob 29 jaar en tekenleraar geworden op de nieuwe Ambachtsschool, opgericht door de architect Leliman 'voor de zedelijke verheffing van des werkmans kinderen'. Arme jongens die dreigden op te groeien 'voor galg en rad' konden op de school een degelijk vak leren. Jacob moest zelf ook een tekendiploma halen en het lesgeven slokte veel tijd op. Aan fotograferen kwam hij niet meer toe.

Jacob werd zelfs onderwijzer-directeur op de school; hij had er zijn handen vol aan. Een zakagenda uit 1875 geeft een idee van de ruwe aard van zijn leerlingen. Zo moesten twee jongens zich op 29 januari 1875 melden bij de politie 'voor het afschieten van een pistool'. En twee weken later moest hij om de tafel met jongens die een leraar hadden mishandeld.

Ook buiten de school gaf Jacob tekenles, onder anderen aan Carolina ('Line') Blössman, de pleegdochter van zijn goede vriend Biengreber. Van zijn godvrezende moeder had hij ooit het advies gekregen: 'Jongen, trouw maar niet!' Maar moeder Aagje was inmiddels overleden en de verlegen Jacob werd smoorverliefd op de zestien jaar jongere Line. Zij haalde als eerste vrouw in Nederland de middelbare onderwijsakte tekenen en ging zelf ook lesgeven. 'Jacob en Line waren zielsverwanten', aldus mijn oma Hanna Olie.

Uit een brief van zijn vriend Van Voornveld uit 1878 blijkt dat Jacob door een diep dal was gegaan voordat hij haar eindelijk de liefde durfde te verklaren en haar ten huwelijk vroeg. 'Ik zeg het oogenblik waarop de gordiaanse knoop is doorgelakt. U zijt voor elkander geboren! Mijn vriend kwijnde, ik mag haast zeggen stierf van lieverlede weg. Ik wensch mijzelf gelukkig nu mijn vriend terug te hebben gekregen!' Jacob en Line trouwden in hetzelfde jaar en verhuisden - na een huwelijksreis langs verschillende Hanzesteden - naar de Huidekoperstraat, vlak bij het indrukwekkende Paleis voor de Volksvlijt.

Helaas was het geluk van korte duur. In zeven jaar tijd kreeg het echtpaar zeven kinderen. Jacob, Jan, Aagje en Willem bleven in leven maar drie kinderen haalden het niet. Daarvan getuigen de met potlood omcirkelde overlijdensadvertenties in bewaarde krantenknipsels. In 1886 sloeg het noodlot weer toe. Tijdens de geboorte van Willem stierf Line in het kraambed. Ze was pas 38 jaar.

Jacob bleef achter met een gebroken hart en vier kleine kinderen. Zoon Jan schreef hier later over in een familiedocument: 'Moeders overlijden op 21 december 1886 kan ik mij nog zeer goed herinneren, hoewel ik slechts vijf jaar oud was. De doodsoorzaak was kraamvrouwenkoorts. Het was een medische misgreep waarvoor de behandelende chirurg geschorst is geweest. (...) Het huwelijk mijner ouders moet zeer gelukkig zijn geweest. Beide hoogstaande mensen, die zich geheel aan elkaar gaven. Het is waarlijk te betreuren dat wij kinderen de moederlijke zorg nooit

De moeder van Jacob Olie, Aagje Eelmersdochter Blank Mooij (1798-1875), door hem gefotografeerd rond 1863

gekend hebben. Ondanks vaders uitstekende zorgen zou alles zeker toch heel anders gelopen hebben, indien zij in leven was gebleven.'

Jacob voelde zich uiteindelijk niet meer in staat om te werken op de Ambachtsschool en nam in 1890 afscheid.

Was fotografie wellicht een uitlaatklep, een manier om met het diepe verdriet om te gaan? Hoe dan ook, de weduwnaar haalde zijn camera weer uit de kast en stortte zich op het vastleggen van de stad en de omgeving. Tot zijn dood in 1905 maakte hij nog duizenden nieuwe foto's.

De wereld om hem heen was intussen ingrijpend veranderd; Amsterdam maakte een enorme groeispurt door. En de natte collodiumplaten waren vervangen door kant-en-klare droge-gelatineplaten. Die hoefde Jacob niet meteen na belichting te ontwikkelen en dat vergrootte zijn bewegingsvrijheid.

Op excursies buiten Amsterdam nam hij altijd zijn gezin mee. Op veel foto's vormen de stadse kinderen met hun nette kleren en leren schoenen een schril contrast met de plattelandskinderen. Die droegen sjofele kleden, broeken en schorten en liepen op blote voeten of klompen. De standenmaatschappij in Nederland werd zo in een beeld gevangen. In Amsterdam zelf is dat ook goed te zien op een foto van de drukke Utrechtsestraat in 1897, waar de paardentram en koetsjes zich een weg banen tussen de uitgedoste chic, de loopjongens en de dienstdieters (de saartjes) met hun witte kappes en schorten.

Altijd waren mensen bereid om voor Jacob te poseren. 'Op zijn foto's zie je duidelijk dat mensen bijna nooit willekeurig in beeld worden gebracht.

Jacob regisseerde de set en hij hield echt van mensen', zegt Van Veen. 'Ondanks zijn verlegenheid moet hij een heel innemende man zijn geweest met een groot charisma. Hij was door de Ambachtsschool gewend om te gaan met moeilijke kinderen, hij was zelf vader van vier kinderen en ik denk dat hij daardoor al snel de goede snaar wist te raken bij totale vreemden.'

Steeds zocht Jacob de hoogte weer op. Tijdens de kroningsfeesten voor Wilhelmina in 1898 stond hij niet tussen de mensenmassa op het Damplein, maar er hoog boven, ergens in een dakgoot. Vanaf een dak op een pand op de Reguliersgracht maakte hij de iconische foto van het Paleis van de Volksvlijt, op het moment dat de luchtballon van de beroemde luchtreiziger Léon Mary opsteeg.

Tot zijn zeventigste ging hij daarmee door. Op zijn verjaardag kreeg hij van een groep oud-leerlingen van de Ambachtsschool, die hem een eerbetoon wilden brengen, een nieuwe camera. Maar die gebruikte hij nauwelijks; een paar maanden later overleed hij aan nierfalen.

'Tijdens zijn eerste fotografieperiode tot 1864 was hij echt aan het pionieren en experimenteren', zegt Van Veen. 'In die tweede periode - van 1890 tot 1905 - zie je vooral Jacobs rijkdom aan ideeën, zijn gedachtewereld en zijn trots als Amsterdammer op zijn stad. Hij was technisch goed, hij was een echte vakman, en zijn foto's zijn van een ongelooflijke schoonheid en detail. Hij liet zonder meer een heel rijke collectie achter.'

Twee bestuursleden van het Genootschap Amstelodamum ontdekten die pas in 1959 - per toeval - door contacten met de kinderen Aagje en Willem Olie. Het Gemeentearchief (nu Stadsarchief) was in jubelstemming over de vondst en het eerste deel werd meteen aangekocht door de toenmalige archivaris en adjunct-directeur Isabella van Eeghen. Zij schreef het eerste boek over zijn foto's. Het werd een bestseller. Inmiddels is het omvangrijke Olie-archief, inclusief alle parafernalia en zijn houten camera, in het bezit van het Stadsarchief (3700 glasnegatieven, 3000 afdrucken en vele lantaarnplaatjes). Daar heet Jacob een publiekslieveling: exposities met zijn foto's trekken nog altijd duizenden mensen.

Met Van Veen en een delegatie van het Rijksmuseum maakte ik onlangs ook de klim naar de nok van toren 8. Puffend en hijgend kwamen we aan bij het bewuste raampje waar Jacob zijn foto nam van het Museumplein in 1895. Nu verrijzen aan de horizon de kantoorkolossen van de Zuidas, bouwtorens en hoge flats en op het plein zelf liggen 'de badkuip' (de nieuwe vleugel van het Stedelijk), het moderne Van Gogh-museum met 'de steenpuist' (de halfronde ingang) en rondom de vijver is het een grote bouwput. Ik betwijfel of Jacob trots zou zijn geweest op de nieuwe architectuur, als hij naast ons had gestaan. Maar hij had vast en zeker meteen zijn camera weer klaar gezet om ook de nieuwste groeispurt van zijn Amsterdam vast te leggen. ■